

історично зумовлені фактори, які впливають на генезис джерел права у певній правовій системі.

Коли йдеться про таке джерело права, як статут, Г.Л.А. Харт наголошує, що слово «джерело» означає не тільки історичний чи казуальний вплив, але і критерій юридичної дійсності, які прийняті в цій правовій системі. Факт прийняття статуту компетентним законодавчим органом є підставою визнання такого правила статуту законом, а не просто причиною його існування. Відмінність між історичними чинниками, які впливають на процес творення права, та підставами дійсності права характерна лише для тих правових систем, де є правила визнання, що визначають умови прийняття та дійсності закону. Отже, формальні джерела права, які є результатом правотворчої діяльності компетентних органів або встановлюються зви-

чаєм, повинні відповідати критерію юридичної дійсності (певній процедурі їх прийняття).

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що наведені погляди зарубіжних учених не вичерпують різноманітності поглядів на одне зі стрижневих понять теорії права – «джерела права», проте дають змогу визначити певні закономірності у його розумінні. Джерелом права позначають певні форми існування права (закон, судовий прецедент), серед яких пріоритетне місце займає конституція як втілення основоположних цінностей принципів, що склалися у суспільстві. Ширше бачення джерела права передбачає з'ясування різного роду факторів соціально-економічного, політичного, релігійного характеру, які прямо чи опосередковано впливають та процес творення права, є визначальними у генезисі джерел права в певній правовій системі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шебанов А.Ф. О понятии источника права и формы права // Правоведение. – 1965. – № 4. – С. 23–33.
2. Ганс Кельзен. Чистое учение о праве. 2-е изд. / пер. с нем. М.В. Антонова и С.В. Лезова. – СПб.: ООО Издательский Дом «Алеф-Пресс», 2015. – 542 с.
3. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Фридрих Август фон Хайек; пер. с англ. Б. Пинскера и А. Кустарева под ред. А. Куряева. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 644 с.
4. Сандевуар П. Введение в право / П. Сандевуар / Пер. с франц. – М.: ИнтраТЭК-Р, 1994. – 324 с.
5. Бергель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бергель / Под. общ. ред. В.И. Даниленко / Пер. с фр. – М.: Издательский дом NOTA BENE., 2000 – 576 с.
6. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
7. Харт Г.Л.А. Понятие права / Г.Л.А. Хар / Пер. с англ.; под общ. ред. Е.В.Афонасина и С.В.Моисеева. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 302 с.

УДК 340.1

ДОКТРИНАЛЬНІ ТИПИ ПРАВОРОЗУМІННЯ: СУЧАСНИЙ ПІДХІД

DOCTRINAL TYPES OF LAW: A MODERN APPROACH

Іваненко О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри конституційного права, історії та теорії держави і права
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом*

У статті звертається увага на те, що праворозуміння є глобальною теоретико-методологічною проблемою, в якій відбувається сприйняття й осмислення права, правової дійсності в цілому, усієї правової матерії минулого й сьогодення. Результативне вирішення проблем праворозуміння має суттєве значення не стільки саме по собі, скільки для дослідження пов'язаних із правом явищ, тобто йдеться про похідні від певного уявлення про право поняття й явища – про сутність і зміст права, його роль і призначення, механізм правового регулювання, правову систему й систему права. Існуючі на сьогодні типи праворозуміння, попри їх вагомість і безспірність певних їх постулатів, на наш погляд, є з методологічної точки зору односторонніми й обмеженими. Автор для вирішення даної проблеми пропонує звернутися до інтегративного підходу до праворозуміння, який, будучи заснований на принципі конвергенції, надасть можливість досягти певного компромісу між основними типами праворозуміння й сформулювати нову якість права, сутність якого міститиме нормативність легізму, гуманізм природної школи права й врахування конкретних умов життя згідно із соціологічним типом праворозуміння.

Ключові слова: праворозуміння, типи праворозуміння, легізм, природна школа права, соціологічний тип праворозуміння, інтегративний тип праворозуміння.

В статье обращается внимание на то, что правопонимание является глобальной теоретико-методологической проблемой, в которой происходит восприятие и осмысление права, правовой действительности в целом, всей правовой материи прошлого и настоящего. Результативное решение проблем правопонимания имеет существенное значение не столько само по себе, сколько для исследования связанных с правом явлений, то есть речь идет о производных от определенного представления о праве понятиях и явлениях – о сущности и содержании права, его роли и назначении, механизме правового регулирования, правовой системе и системе права.

Ключевые слова: правопонимание, тип правопонимания, легизм, естественная школа права, социологический тип правопонимания, интегративный тип правопонимания.

The article draws attention to the fact that legal thinking is a global theoretical and methodological problem, where the perception and understanding of the rights and legal reality as a whole, all the legal matter of the past and the present. The effectiveness of the solution of problems of law is essential not only in itself, but for studies related to the right of phenomena, that is, it is a derivative of a certain idea of the right concepts and phenomena – about the nature and content of the law, its role and purpose, the mechanism of legal regulation, the legal system and the system of legal. Currently existing types of law, in spite of their importance and undeniably certain of their tenets, in our opinion, is from a methodological point of view, one-sided and limited. Author to address this problem offers refer to the integrative approach to legal thinking, which, being based on the convergence principle, help to reach some compromise between the main types of law and to formulate a new quality law, the essence of which will contain a normative Legalism, Humanism Natural Law School and the specific conditions life according to the sociological type of law.

Key words: legal thinking, type of law, legalism, natural school of law, sociological type of legal thinking, integrative type of law.

Актуальність теми. На сьогоднішній день в наукових колах спостерігаються часті випадки ототожнення типів правового розуміння із правовими підходами. З одного боку, така ситуація є цілком нормальною, оскільки в цілому відповідає теоретико-пізнавальній ситуації, яка мала місце в правознавстві починаючи з XVII ст. й майже до кінця XIX ст., а з іншого – складність і певна парадоксальність нинішнього етапу розвитку юридичної науки полягає в тому, що з огляду на світоглядний і методологічний плюралізм залежність у ній між типами праворозуміння й концептуально-методологічними підходами вже не є лінійною й жорстко детермінованою, а тому класифікація підходів лише на основі традиційної типології праворозуміння виявляється надмірно спрощеною й не зовсім адекватною. Узагальнення, зроблені в сучасній теоретико-правовій доктрині [1, с. 88, 99, 105–106, 111], дають підстави для висновку, що, по-перше, праворозуміння є однією зі складових правознавчого підходу, а по-друге, що воно, хоч саме по собі ще не детермінує останнього, однак є одним із його важливих компонентів [2, с. 136].

Формулу взаємозв'язку наукового підходу, який застосовується в правовому регулюванні, із праворозумінням можна виразити наступним чином: праворозуміння має розглядатися не лише як загальна передумова, але й як процес і результат формулювання рішення, в якому визнається, що саме слід розуміти під правом в певній життєвій ситуації.

Метою дослідження є формування загальнотеоретичної характеристики доктринальних типів праворозуміння.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання співвідношення наукових підходів і типів право розуміння, С. Рабінович у цьому контексті звернув увагу на такі моменти: соціальна зумовленість наукового підходу виявляється в причинно-наслідкових залежностях його вибору від певних соціальних явищ – насамперед потреб й інтересів; їх дія може визначати й особливості вибору того праворозуміння, яке буде покладено в основу юридичного рішення; експлікація загального праворозуміння й інших складових підходу в правотлумачному чи правозастосовному акті часто не стільки відображає, скільки приховує вплив тих чи інших емпіричних мотивів і цілей на процес його прийняття; враховуючи часті випадки виникнення розбіжності між обґрунтуванням, наведеним в рішенні, і його справжніми мотивами, реконструювання змісту всіх складових підходу до вироблення владно-регулятивного рішення повинно ставати предметом спеціального дослідження; зберігається й залежність юридико-прикладного підходу від ціннісно-світоглядних і теоретико-методологічних засад, принципів (так, вплив принципів першої групи полягає в тому, що в будь-якому владно-регулятивному рішенні опосередковано чи прямо виражаються загальні ціннісно-правові уявлення й орієнтації його автора, а теоретико-методологічні елементи зумовлюють залежність змісту такого рішення від гносеологічних засобів, використовуваних в процесі його вироблення); підхід в державно-юридичній діяльності – це зумовлений соціально, ціннісно-світоглядно й теоретико-методологічно спосіб вироблення владно-регулятивних рішень у сферах правотворення, правотлумачення й правозастосування [2, с. 136–137].

На сьогоднішній день, попри часте використання теоретиками права терміну «праворозуміння», єдина загальноновизнана дефініція його в юриспруденції відсутня. Зазвичай при визначенні праворозуміння вчені виходять із того, що ним є: інтелектуальна діяльність компетентних осіб, спрямована на пізнання сутності й змісту права, а також сукупність правових знань, отриманих внаслідок такої діяльності [3]; серцевину праворозуміння є знання про те, чим по суті є те явище, яке дослідником розуміється як право, адже, виходячи з того, що праворозумінням є пізнання (розуміння) права, логічним буде, перш ніж до-

сліджувати (пізнавати, усвідомлювати) право, мати власне уявлення про нього [4, с. 5]; праворозумінням є наукова категорія, що відображає процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини щодо пізнання права, його оцінки й ставлення до нього як до цілісного соціального явища [5, с. 169]; праворозумінням є узагальнена ідеологізована модель правового феномену, що відображає спільні істотні ознаки певної множини конкретних правових уявлень і понять, які в свою чергу відповідають такій ідеологізованій моделі, як зразку [6, с. 51].

Праворозуміння є глобальною теоретико-методологічною проблемою, в якій відбувається сприйняття й осмислення права, правової дійсності в цілому, всієї правової матерії минулого й сьогодення. Ми цілком підтримуємо думку про те, що результативне вирішення проблем праворозуміння має суттєве значення не стільки саме по собі, скільки для дослідження пов'язаних із правом явищ, тобто йдеться про похідні від певного уявлення про право поняття й явища – сутність і зміст права, його роль і призначення, механізм правового регулювання, правову систему й систему права [7, с. 5].

У сучасній юридичній науці, з урахуванням теоретичної масштабності й ступеню впливу на юридичну практику, прийняти виділяти наступні доктринальні типи праворозуміння: легістський, природньо-правовий, соціологічний, кожен із яких має власні теоретико-методологічні особливості, що мають свої інструментальні переваги й недоліки. Загально-теоретичний аналіз зазначених типів праворозуміння надасть можливість виявити їх потенційні евристичні можливості в сфері правотворення й спрогнозувати перспективні напрями пізнання сутності права в умовах глобалізаційних й інтеграційних процесів, які активно відбуваються в правовій дійсності сьогодення взагалі, а також сформулювати сучасний підхід до розуміння сутності правового регулювання зокрема.

Характеризуючи легістський тип право розуміння, слід сказати, що в його основу було покладено ідею Д. Остіна про те, що правом є наказ правителя, який зовні має вигляд певних правил [8, с. 89]; крім того, закони, які приймаються правителем, не мають для нього обов'язкового характеру виконання, а також можуть бути ним змінені в будь-який час [9, с. 67–72]. Можна помітити, що за такого підходу спостерігається тенденція відмежування від будь-яких моральних зобов'язань у праві, які потенційно могли б вступити в резонанс із особливим статусом правителя держави.

Правові норми, з точки зору Г. Кельзена, можуть мати будь-який зміст [10, с. 113]. Дана теза викликає низку критичних зауважень, які полягають в наступному: повна відсутність розмежування права від свавілля, наділеного засобами примусу, що пояснюється бажанням вченого очистити правознавство від усього морального й не правового; визначаючи правом будь-яку державну волю, що виражається в нормативно-правовому акті, який має загальнообов'язковий характер і забезпечується силою державного примусу, Г. Кельзен не звертає уваги на забарвлення власне цієї державної волі: для нього не суттєво, чи буде то воля переважної більшості суспільства чи певної соціальної групи, або вона взагалі буде сформована виключно інтересами й потребами правлячої верхівки, не маючи абсолютно нічого спільного з інтересами суспільства [11, с. 9–10].

Яскравим представником легістського підходу можна вважати Г. Шершеневича, який дотримувався позиції про те, що право є наказом, а норма права – вимогою держави; держава є джерелом права, проте сама не обумовлюється ним; державна влада правом не регулюється, а має вищу силу; держава розглядається як первинна по відношенню до права; головною ознакою права є його примусовість. Таким чином, можна побачити, що за даного трактування правом визнавався будь-який наказ суверенної влади,

дозволялося державній владі на власний розсуд використовувати закон як інструмент політичного управління [12, с. 10–19]. На наш погляд, враховуючи історичний досвід, актуальність легізму була характерна для абсолютних монархій і тоталітарних режимів.

Таким чином, можна сказати, що представники легізму трактують право як продукт діяльності держави, тобто наказ, який, незалежно від його змісту, є загальнообов'язковим для виконання. Сутність права безпідставно звужується до його ототожнення із писаним законом. А по суті нормативісти виходять із розуміння того, що правом є будь-яка норма, яка встановлюється органами державної влади; існує лише позитивне право, яке є писаним, має законодавче закріплення й офіційну форму вираження; іншого права не існує [13, с. 3–6].

Зазвичай легістський тип праворозуміння називається вузько нормативним або нормативістським. Проте ми не можемо з цим погодитися, адже жоден із підходів до праворозуміння не заперечує такої ознаки права як нормативність. Яким би не було розуміння сутності права, яка б не використовувалася дефініція для його визначення, право завжди наділяється рисою нормативності [14, с. 33]. На думку В. Лапасові, нелогічними виглядатимуть дорікання представникам будь-якої з концепцій праворозуміння визнання нормативності права, оскільки право є системою норм, які на рівні соціальної поведінки реалізуються у відносинах між соціальними суб'єктами й мають вигляд правовідносин, а на рівні суспільної свідомості – як елемент правосвідомості. Виключно в такому ключі ми маємо можливість говорити про те, що правом одночасно є норми, правовідносини й правосвідомість [15, с. 5–15].

Отже, можна зробити висновок, що ядром легістського типу праворозуміння є ототожнення таких правових категорій як право й закон; нівелювання сутнісної ознаки права як правового явища, яке становить особливу соціальну цінність; відсутність критеріїв розмежування між правом і свавіллям; визнання головною ознакою права забезпеченість загальнообов'язковості силою державного примусу; розуміння права як інструменту для задоволення потреб й інтересів політичної еліти.

Слід зазначити, що останнє десятиріччя характеризується значною здачею легістським підходом своїх позицій в юриспруденції, ставлення до позитивізму в наукових колах відчутно змінюється: він перестає розглядатися як правова доктрина минулого, яка така, що є домінуючою в історичному значенні або глибоко антинауковою позитивістською еклектикою, яку буржуазія використовувала для боротьби із марксистською ідеологією [16, с. 5–12]. Проте можна сказати, що зазначений підхід до сьогодення зберігає за собою статус центрального як в юридичній науці, так і в юридичній практиці. Це пояснюється не лише інертністю теорії права, але й насамперед тим, що саме позитивізм є ядром сучасної догми права, тобто базисом для формулювання й обґрунтування головних положень про позитивне право [12, с. 10–19].

Ми вважаємо, що нормативізм має свої переваги й недоліки. До позитиву можна віднести те, що нормативне розуміння права, безумовно, сприяє забезпеченню безпеки суб'єктів права через створення певного нормативного каркасу, на якому вибудовується вся система юридичного права. Іншого шляху для регламентації й регулювання суспільних відносин не існує. В даному випадку проблемним моментом є те, яке саме змістовне наповнення матиме це юридичне право. На формування зазначеного змісту матимуть безпосередній вплив історичний період, співвідношення політичних сил в суспільстві, а також інші суб'єктивні й об'єктивні детермінанти.

До негативних моментів слід віднести відсутність чітких внутрішніх обмежень державного свавілля, а тому таке право не може вважатися підґрунтям для створення міцної й стабільної нормативної системи. Крім того, нор-

мативізм передбачає можливість використання права і як інструменту політичного тиску, і як дієвої системи захисту прав і свобод суб'єктів права. Небезпека саме й полягає в занадто широких межах визначення функціонального призначення права, що безпосередньо залежить від тих, хто в певний історичний проміжок часу знаходиться при владі.

На наше переконання, право обов'язково повинно мати нормативний характер, орієнтири й систему внутрішніх обмежень, заснованих на загальнолюдських цінностях, оскільки виключно за таких умов стане можливим створення надійного імунітету від правотворчого й правореалізаційного свавілля.

Характеризуючи природний тип праворозуміння, насамперед слід сказати, що ще у Стародавньому Римі юристи виходили із розуміння того, що поряд із динамічним і змінним позитивним правом існує вічне природне право, сутність якого зумовлюється самою природою людського буття. Вони вважали, що природне право було втіленням добра й справедливості, а доцільність існування позитивного права ґрунтувалась виключно на тому, що воно було результатом практичних вмінь суб'єктів суспільних відносин творити добро й справедливість в реальному світі, не піддаючись впливу свавілля, насилля, спокуси [17].

Природний тип праворозуміння базується на визнанні базовими положень про моральні витоки розуміння створення світу в цілому й права зокрема; беззаперечними визнаються ідеї добра й справедливості, які виступають головними критеріями права. Природне право, не зважаючи на не віднесення його до переліку офіційних засобів регулювання суспільних відносин, здійснює дуже серйозний вплив на всю юридичну діяльність. Це пояснюється тим, що позитивне право ніколи не втрачає своєї цінності, оскільки навіть після поглинання позитивним правом зазначених цінностей не зникають, а набувають статусу визнаних законом, при цьому залишаючись частково у сфері суто моральних цінностей [18, с. 10–11].

Слід звернути увагу на те, що базисом природного права, який власне й визначає його зміст, прийнято вважати моральний мінімум, інакше кажучи – низку моральних вимог, з яких формулюються природні права соціальних суб'єктів. Виходячи із того, що моральний критерій розглядається як ядро сутності природного права, представниками природної школи права сформульовано певні постулати, на яких базується розуміння сутності системи права, а саме: особа може наділяти іншу особу такими ж правами, якими сама володіє; забороняється свавілля користуватися чужим майном; головним призначенням державної влади є охорона невід'ємних прав людини [19, с. 26–29].

Дійсно, величезне значення на сьогоднішній день має одна із генеральних ідей природного права про те, що невід'ємні права людини належать їй від самого народження, а тому апіорі заперечується те, що їх існуванням ми маємо завдячувати законодавцеві. Логічним є те, що конституційні права людини є первинними по відношенню до позитивного права, а державна влада в особі своїх законодавчих органів повинна їх визнати й забезпечити їх належну реалізацію, охорону й захист. Тут також слід окремо звернути увагу на той факт, що особливий акцент представники даної наукової школи робили на тому, що іноді право й закон можуть не співпадати, наголошуючи на шкідливих наслідках такого не співпадіння [20, с. 5–7].

Особливий наголос в концепції правової держави, яка була розроблена представниками природного права, ставився на необхідність невідворотного дотримання й забезпечення природних прав і свобод людини. Жодна держава не може вважатися правовою, якщо невід'ємні права людей можуть бути будь-яким чином обмежені або порушені з боку державної влади за її власним бажанням [21, с. 45–46].

Безумовно, як і будь-яка інша, теорія природного права має свої недоліки й переваги. До перших можна віднести такі: відсутність реальної можливості сформулювати сутнісні ознаки таких категорій, як дійсне й належне, оскільки на практиці неможливо вивести ті цінності, які утворюють зміст природного права, із множинності фактів реальної дійсності; нездатність абстрактного розуму узагальнити історичний досвід (проте представники зазначеної теорії вважали, що виключно природне право здатне пізнати істину на базі вивчення історичних фактів); відсутнє чітке розмежування між природним і позитивним законом; вимоги природного права позбавлені універсальності й об'єктивності; теорія природного права позбавлена критерію істинності, оскільки віра, інтуїція або здоровий глузд не можуть визнаватися доказами істинності або хибності доктрини [22, с. 63–73]; розмитість уявлень про сутність права; неможливість всіх без винятку суб'єктів правовідносин однаково розуміти сутність таких категорій, як справедливість, свобода, рівність; здійснення негативного впливу на суб'єктів права в частині їх ставлення до закону й законності, що неодмінно сприятиме поширенню правового нігілізму; виходячи із того, що пересічним громадянам, державним органам і громадським організаціям, згідно даної теорії, надається можливість здійснювати власну оцінку законів в ключі того, чи відповідає та чи інша норма природним правам людини, їм автоматично дозволяється відмовитись від її виконання; відсутність критеріїв розмежування права від моралі [23, с. 197–200].

До переваг можна віднести наступне: право розглядається як найвища цінність, міра свободи й рівності, сентенція загальних принципів й ідей моральності, базових прав і свобод людини; законодавець при створенні нових правових норм повинен виходити із попередньо зазначеного розуміння права й природних прав суб'єктів права; природне право розглядається як власне соціальна реальність, яка не залежить від держави, суспільства, свідомості людей; природне право є незмінним і має імунітет від негативного впливу; проводиться розмежування права і закону [23, с. 197–200].

Отже, головна цінність природного типу праворозуміння полягає в тому, що він є моральним орієнтиром, який виносить на центральне місце загальнолюдські цінності й ідеали, що виступають мірилом для оцінки громадянським суспільством того, на скільки правотворча діяльність державних органів відповідає природним правам людини. Якщо суб'єкти права усвідомлюють свої природні права, можна вважати, що вони володіють певним ступенем захисту на рівні власної правосвідомості. Держава ж у свою чергу, маючи громадян із чітким розумінням власних невід'ємних прав і свобод, змушена буде при здійсненні правотворчої діяльності уникати кон'юнктури й проявів свавілля й чітко усвідомлювати, що позитивне право повинно не входити в резонанс із природним правом і працювати в інтересах всього суспільства.

Розглядаючи наступний тип праворозуміння – соціологічний, хотілося б зазначити, що він має дуже важливе теоретико-прикладне значення. Специфіка соціологічної юриспруденції зумовлена тим, що активне формування її базових положень датується ХІХст., коли в епоху вільної конкуренції закони держави були невзможі регулювати суспільні відносини, які динамічно розвивалися. Таким чином, особлива увага приділялась судовим й іншим правозастосовним органам, які повинні були долати прогалини в законодавстві, здійснювати інтерпретацію норм права

з урахуванням специфіки правової дійсності й втілювати приписи правових норм у фактичні правовідносини [22, с. 63–73].

Слід зазначити, що соціологічний підхід характеризується обмеженням сфери свого наукового інтересу рівнем емпіричного аналізу, тобто спостереженням за правом, розглядаючи останнє як факт соціальної дійсності, а не систему нормативних приписів державної влади, як це відбувається в межах позитивістського підходу. Також за соціологічного типу праворозуміння здійснюється фокус на дослідженні так званого живого права, тобто власне самих правовідносин, оскільки правом є те, що визначає поведінку суб'єктів правовідносин. Таким чином, можемо сказати, що прихильники соціологічної школи права змінюють вектор в дослідженні сутності права, переносячи основний наголос на його дослідження як на сферу правовідносин, які зумовлюються потребами й інтересами членів соціуму, а не звужують його сутність до державної нормативної формально визначеної системи.

Право за даного підходу розглядається як природна єдність правових норм і правовідносин, які даними нормами регламентуються; як сукупність правил поведінки, які є соціально значущими внаслідок об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, а не через те, що так вирішила держава; право – це не лише сукупність певних документів, які містять правові приписи, але й власне правовідносини, в яких право, реалізуючись, набуває своєї юридичної значущості. Отже, базисом соціології права як концепції праворозуміння є правовідносини, які виникають при реалізації правових норм. На наш погляд, позитивним є те, що такого підходу право досліджується в динаміці; негативним моментом – необґрунтоване привнесення значення прецеденту в юриспруденцію зокрема й правову дійсність загалом.

Соціологічний тип праворозуміння, як і два попередні, не є унікальним, а тому також має певні переваги й недоліки. До перших можна віднести такі: правові норми, які не реалізуються у фактичних правовідносинах, відбувається максимальне зближення норми права й фактичних правовідносин; закон розглядається як проект права, а власне право утворюється в результаті професійної правозастосовної діяльності, оскільки законодавець априорі нездатний передбачити те розмаїття життєвих ситуацій, які необхідно буде врегулювати за допомогою права.

До недоліків відносяться, на наш погляд, наступні постулати соціологічної школи права: відсутність чіткого розмежування між правом і мораллю або іншими явищами соціальної дійсності; наділення правозастосовних органів неприцямними їм функціями, пов'язаними із правотворчою діяльністю.

Висновки. Резюмуючи зазначене вище, хотілося б зробити висновок про те, що розглянуті вище типи праворозуміння, попри їх вагомість, не безспірність певних їх постулатів, на наш погляд, є з методологічної точки зору односторонніми й обмеженими. Дану проблему можна вирішити, якщо звернутися до інтегративного підходу до праворозуміння, який, будучи заснований на принципі конвергенції, надасть можливість досягти певного компромісу між зазначеними вище трьома типами праворозуміння й сформулювати нову якість права, сутність якого міститимете нормативність легізму, гуманізм природної школи права й врахування конкретних умов життя згідно із соціологічним типом праворозуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сердюк О.В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права / О.В. Сердюк. – Х., 2007. – С. 88, 99, 105–106, 111.
2. Природно-правовий підхід у державно-юридичній діяльності / С. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 3. – С. 135–144.
3. Кельман М.С. Загальна теорія держави та права : [підруч.] / Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. – [3-тє вид.]. – Л. : Новий світ-2000, 2007. – 584 с.

4. Крижанівський А.Ф. Феноменологія правопорядку / А.Ф. Крижанівський – О., 2006. – С. 5.
5. Алексеев С.С. Теория права / Алексеев С.С. – М.: БЕК, 1994. – 224 с.
6. Оль П.А. Правопонимание: от плюрализма к единству. Монография. – СПб: Издательство Р. Аслаова «Юридический центр Пресс», 2005. – 243 с.
7. Палеха Р.Р. Интегративные концепции правопонимания современной российской юридической науки [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/pravo/2010/01/2010-01-06.pdf>.
8. Austin J. Lectures on Jurisprudence or the Philosophy of the positive Law. Vol. 1. – London, 1873. – P. 89.
9. Воротилин Б.А. Естественное право и формирование юридического позитивизма / Б.А. Воротилин // Государство и право. – Москва, 2008. – С.67–72.
10. Kelsen H. General Theory of Law and State/ – London: The lawbook Exchange, Ltd, 2007. – P. 113.
11. Лазарев В.В. В поисках права / Лазарев В.В. // Журнал российского права. – 2004. – № 7. – С.9–10.
12. Лапаева В.В. Легизм как тип правопонимания/ В.В. Лапаева // Законодательство и экономика. – 2007. – № 6. – С.10–19.
13. Лапаева В.В. Позитивистский подход к правопониманию: анализ научно-практического потенциала / В.В.Лапаева // Законодательство и экономика. – 2006. – № 4. – С. 3–6.
14. Мальцев Г.В. Понимание права: подходы и проблемы.– М., 1999. – С. 33.
15. Лапаева В.В. Различные типы правопонимания: анализ научно-практического потенциала /В.В. Лапаева // законодательство и экономика. – 2006. – № 4. – С.5–15.
16. Радько Т.Н., Медведева Т.Н. Позитивизм как научное наследие и перспектива развития права России / Т.Н. Радько, Т.Н.Медведева // Государство право. – 2005. – № 3. – С. 5–12.
17. Любашиц В.Я., Смоленский М.Б., Шепелев В.И. Теория государства и права. – Ростов-на-Дону: Феникс. – 2003. – С.257–258.
18. Кузьмин А.В. Понятие естественного права (к проблеме правопонимания) / А.В. Кузьмин // история государства и права. – 2003. – № 6. – С.10–11.
19. Пономаренко Е.В. Концепция естественного права в конституционно-правовой науке и естественные права и свободы человека / Е.В. Пономаренко // Конституционное и муниципальное право. – 2006. – № 4. – С.26–29.
20. Юшин В.Ю. Естественное право гражданское общество / В.Ю. Юшин // Государственная власть и местное самоуправление. – М., 2009. – № 12. – С.5–7.
21. Киселев Р.В. Субъективные права их гарантии в трактовке представителей школы возрожденного естественного права в России в начале XX в. / Р.В. Киселев // История государства и права. – 2009. – № 13. – С. 45–46.
22. Фролова Е.А. Методологические основы разграничения концепций правопонимания / Е.А. Фролова // Государство и право. – 2009. – № 4. – с. 63–73.
23. Морозова Л.А. Теория государства и права: [учебник]. – Изд-во 3-е перераб. и доп. – М.: Эксмо, 2008. – С.197–200.

УДК 343.814(477)

ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ «ПРОЕКТУ СТАТУТУ ТЮРЕМ» КАТЕРИНИ ІІ 1787 Р.

HISTORICAL AND LEGAL SIGNIFICANCE OF CATHERINE II «PROJECT ON THE PRISONS CHARTER» OF 1787

Іваньков І.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник науково-дослідного центру
з питань організації діяльності органів та установ виконання покарань
Академії Державної пенітенціарної служби*

Статтю присвячено дослідженню стану тюремних установ в Російській імперії наприкінці XVIII – на початку XIX ст., коли тюремне ув'язнення в якості покарання почало відігравати більш значну роль, ніж в попередні часи. Саме в цей час виникли суттєві розбіжності між необхідністю тюремного реформування й існуючим тюремним законодавством. В умовах сьогодення, коли реформа системи органів й установ виконання покарань в Україні є не тільки потрібною, але й життєво необхідною, прогресивні здобутки в реформуванні законодавства епохи Катерини II й її послідовників повинні бути ретельно досліджені, оскільки в них простежуються ті засади, які покладені в основу сучасної пенітенціарної науки.

Ключові слова: наказ, Катерина II, Джон Говард, тюрма, робітничі й гамівні будинки, засуджені, ув'язнені.

Статья посвящена исследованию состояния тюремных учреждений в Российской империи в конце XVIII – начале XIX вв., когда тюремное заключение в качестве наказания стало играть более значительную роль, чем в прежние времена. Именно в это время возникли существенные разногласия между необходимостью тюремного реформирования и существующим тюремным законодательством. В условиях, когда реформа системы органов и учреждений исполнения наказаний в Украине является не только нужной, но и жизненно необходимой, прогрессивные достижения в реформировании законодательства эпохи Екатерины II и ее последователей должны быть тщательно исследованы, поскольку в них прослеживаются те принципы, которые положены в основу современной пенитенциарной науки.

Ключевые слова: наказ, Екатерина II, Джон Говард, тюрьма, работные и смирительные дома, осужденные, заключенные.

The article studies the state of prison facilities in the Russian Empire in the late XVIII – early XVIII century, when imprisonment as punishment began to play a more significant role than in previous times. During that time there was significant differences between the need for prison reform and prison existing legislation. In today's conditions, when the penitentiary reform in Ukraine is not only necessary, but vital, progressive achievements in reforming legislation in the period of Catherine II ruling and their followers should be carefully studied, because they contain those principles which formed the basis of modern penitentiary science.

Key words: order, Catherine II, John Howard, prison, work and restraint houses, convicts, prisoners.